

Ա. ՉՈՊԱՆՅԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ*

(Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ)

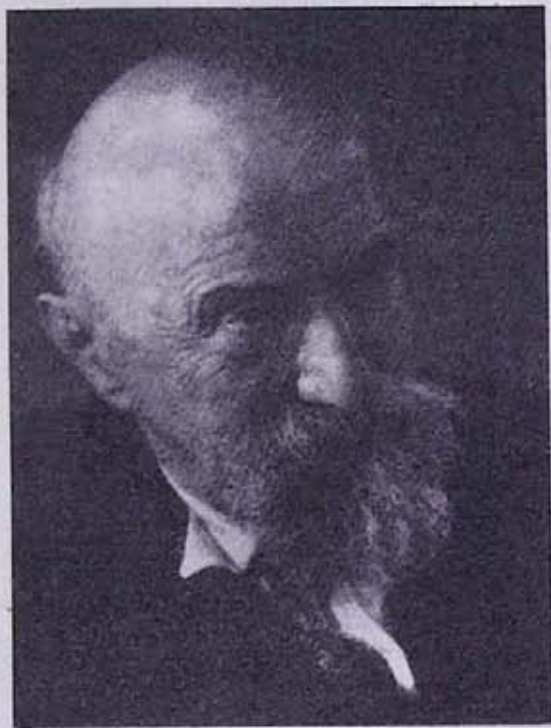
1951, հունիս 26, Վիենն

Վեհափառ և ամենաափրելի Հայրապետ (*)

Ֆրանսիայի այս գաղափարական քաղաքը եկած՝ չորս-հինգ շաբաթ հանգչելու համար, ստացա 'Խորեվանքի տեսուչ (Անթիլիասեն), Դերենիկ եպիսկոպոսեն նամակ մը որով Նորին Սրբազնությունը ինձի կ'իմացնե թե պ. Պարսամյանի ձեռքեն հաջողեր է առնել Կոմիտասյան քանի մը ձեռագիրները և զանոնք տվեր է Ձեր Վեհափառության ներկայացուցիչ պրոֆեսոր Աշոտ Արրահամյանին, որպեսզի զանոնք Ձեզ հանձնե:

Ցանկալի է որ Ձեր Վեհափառությունը գիտնա թե ինչպես այդ ձեռագիրները և ստույգ պես դեռ ուրիշներ ալ փրկվեցան Կոմիտաս հոգածությանց շնորհիվ Փարիզի Կոմիտասյան Հանձնաժողովի, որուն պատիվն ունիմ նախագահն ըլլալու:

Երբ Կոմիտաս Վարդապետ, 1915-ի ապրիլյան ահալոր օրերուն խումբ մը ուրիշ սնձարժեք հայ մտավորականներու հետ տարագրվեցալ Պոլսեն, իրեն ի նպաստ միջամտողներ եղան Ժեռնոյորք կառավարության մոտ և Կոմիտաս կրցալ դառնալ Պոլիս, բայց իր կրած հուզումներեն ցնցված՝ ան ըրնված էր Փարենոյս անունով ծանոթ ջղալին ծանր հիվանդությամբ: Պոլսեն այս հիվանդը որկեցին Փարիզ, և մենք հոս կազմեցինք Հանձնախումբ մը որ հարկ եկած գումարները հավաքեց և տարիներով պահեց մեր թանկագին երաժշտագետը Փարիզի

Վիլյուիֆի ասիլե-ին մեջ, մասնագետ պրոֆեսորներու խնամքին տակ, ու նույն ատեն նարեց հարկ եղած դրամը՝ տպագրելու համար Կոմիտաս Վարդապետի երաժշտական գործերը, որոնք մեծ մասամբ անտիպ մնացած էին: Վարդապետը, հիվանդանալեն ստաց, երեք հավաքածու միայն հրատարակած էր, մին 1906 ին, երբ եկալ տարի մը Փարիզ մնաց, «Հայ Բնար» տիտղոսով, մյուս երկուքը՝ Լալպիկ, երբ Կոմիտաս

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1972 թվականի № 1-ից:

(*) Նամակը ուղղված է Տ. Գևորգ Զ Չորեքյան կաթողիկոսին:

հրավիրվեցավ Պոլիս իբր դպրապետ և իբր երաժշտագետ: «Հայ Բնարը» հրատարակվեցավ հատույթովը հայ երաժշտության այն առջին մեծ նվագահանդեսին զոր Կոմիտասի ղեկավարությամբ սարքեց Փարիզի մեջ Հայկական Միությունը, անունը կրող մշակութային կազմակերպությունը. նվագահանդես, որու մեջ եւ ֆրանսերեն բանաստեղծություն մը ըրի հայ ժող. բանաստեղծության և երաժշտության վրա: Այդ նվագահանդեսը և այդ բանաստեղծությունը թե՛ հայ ժողովուրդին և թե՛ միջազգային երաժշտագիտական շրջանակներուն մեջ տարածեցին և հեղինակավոր դարձրին հայ ինքնուրույն երաժշտության գոյի ու ծաղկեցուցիչ Կոմիտասի անունն ու գործը: Հայացիկ տպված երկու հավաքածուները Կոմիտաս ինքն իսկ է որ Պոլսո մեջ ճարած իր միջոցներով հրատարակեց: Իսկ մեր Փարիզի Կոմիտասյան Հանձնաժողովը Պոլսեմ քերել տվավ Կոմիտասյան ձեռագիրներեն ինչ որ պահպանված գտնվեցավ պատրիարքարանին մեջ, և հրատարակեց: Ել ոչ միայն անտիպ գործերը հրատարակեց, Կոմիտասի դաշնավորած պատարագը, եկեղեցական երգերը, պարի եղանակները (դաշնակի համար) հայ ժողովրդական մեներգները և խմբերգները, այլ և երկրորդ տպագրությունը կատարեց «Հայ Բնար»-ին և Հայացիկ տպված երկու հավաքածուներուն, որոնք սպառած էին: Ներկայիս մամլո տակ ունինք հավաքածու մը, որ լույս պիտի տեսնե քիչ ատենեն: Մտադիր ենք հրատարակել նաև «Տեր Կեցո»-ի և «Ո՛վ Մեծաքանն»-ի Կոմիտասյան դաշնավորումները: Որոշած էինք վերջապես հրատարակել «Մշո շորորը» և «Սեքիարի» պարի եղանակները զոր Կոմիտաս դաշնավորած է և մնացած են անտիպ, ինչպես Կոմիտասի հավաքած ու ձայնագրած և դեռ չդաշնավորած 236 էջ բռնող հայ ժողովրդական երգերու եղանակները: Ինչ որ մեր Հանձնաժողովի ամենեմ գործունյա անդամներեն մին, նախագահ պ. Հարենցը հանձներ է պ. Պարսամյանին, կարծելով թե ան պիտի գտնե միջոցները ատունք հրատարակելու, այդ երկու դաշնավորած պարի եղանակներն են և 236 էջ բռնող ժող. երգերը՝ Կոմիտասի ձեռքով՝ հայկական խազագրությամբ՝ ձայնագրված և դեռ չդաշնավորած Կոմիտասյան ձեռագիրները: Այդ խումբն է որ Դերենիկ Եպիսկոպոս հանձներ է Ձեր Վեհափառության ներկայացուցիչ պ. Արաբամյանին:

Մենք վստահ ենք որ Ձեր Վեհափառությունը պիտի ընե ինչ որ հարկավոր է որպեսզի այդ Կոմիտասյան ձեռագիրները խնամքով պահվին Էջմիածնի Մատենադարանին կամ Երևանի Պետական Մատենա-

դարանին մեջ (մեր հանձնաժողովը արդեն իսկ Երևանի Պետական Մատենադարանին դրկած է բոլոր այն Կոմիտասյան ձեռագիրները զոր հրատարակած ենք): Պետք է ավելցնեն նաև որ եթե Կոմիտասի մահվնեն հետո՝ մարմինը դրկվեցավ Երևան ու Էջմիածին, մեր Հանձնաժողովին կողմն ես ինքս էի որ այդ խնդրանքը ներկայացուցի նամակով մը Խ. Հայաստանի կառավարության, Կոմիտասի մարմինը մեր Հանձնաժողովին ծախքով փոխադրվեցավ մինչև հայտն, հարումեն Երևան ու Էջմիածին Խ. Հայաստանի կառավարությունը իր ծախքով փոխադրեց զայն և ազգային շքեղ հուղարկավորությամբ զայն թաղեց:

Ձեմ տարակուսիր որ Ձեր Վեհափառությունը պիտի հաճի ընել ամեն ինչ որ կրնա որպեսզի դաշնավորած երկու պարի եղանակները և 236 էջ բռնող հայ ժողովրդական երգերու եղանակները հրատարակվին. բայց այդ հրատարակումը պիտի ըլլա միայն հայերեն լեզվով՝ հայ հասարակության համար միայն, մինչդեռ մեր Հանձնաժողովը կ'ուզե հրատարակել զանոնք հայերենով ու ֆրանսերենով, թե՛ հայ ժողովուրդին և թե՛ միջազգային երաժշտագիտական հասարակության համար:

Մեծապես շնորհակալ պիտի ըլլայինք ուրեմն Վեհափառ Տեր, եթե հաճեիք մեր Հանձնաժողովին դրկելու Փարիզի Հայոց եկեղեցվոյն հասցեով <խնամյալ> = օրհնություն մը «Մշո Շորոր»-ին, «Սեքիարի»-ին և 236 էջ գրավող հայ ժող. երգերու եղանակներուն (Վարդան Սարգսյան, որ Կոմիտասի լավագույն աշակերտն է և այժմ Մարտիկի Հայոց Մայր եկեղեցվոյն դպրապետն է, պիտի զանոնք վերածե եվրոպական նոթայի):

Հանեցեք ընդունել, Վեհափառ Տեր, իմ խորին հարգանքիս հավաստիքը:

Ա. ԱՌՊԱՆՅԱՆ

1952, հունվար 16, Փարիզ

Գարեգին արք. Խաչատուրյան
Պատրիարք Կ. Պոլսո Հայոց

Ամենապատիվ Սրբազան հայր

Ստացա Ձեր 5 հունվար թվակիր նամակը: Ծնորհակալ եմ Ձեր Ամենապատվության Ամանորի և ա. Ծնունդի տոներուն առթիվ ինձի ուղղած բարեմաղթությանց համար, ու ինքս ալ բոլոր սրտով կը մաղթեմ որ Ձեր ուժերը կրկնապատկվին որպեսզի կարենաք իրագործել այն բոլոր շինարար ծրագիրները

գոր ունիք ի նպաստ ծանրորեն վնասված թրքահայ համայնքին:

Ես ցարդ քիչ անգամ Ձեզի նամակ ուղարկեցի, չխանգարելու համար Ձեզ Ձեր ծրագրած ազգօգուտ գործունեության մեջ, բայց քանի որ հաճույք պիտի պատճառե Ձեզի մերթ ինձմե նամակ ստանալնիդ, պիտի գոհացում տամ Ձեր ազնիվ ցանկությամբ:

Առաջին հարցը որում վրա Ձեր ուշադրությունը պարտք կը համարիմ հրավիրել իմ պաշտած Կեդր. վարժարանին հարցն է. զայն հիմնողը Ձեր մեծագույն նախորդներն մին եղավ — Ներսես Վարժապետյան պատրիարքը: Իմ ուսանողության շրջանին, այդ վարժարանին մեջ համախմբված էին արևմտահայության ամենեն հեղինակավոր մտավորական, ուսուցչական ուժերը, ինչպես և ֆրանսացի կարող ուսուցչապետներ: Ինչքան որպիս պիտի ըլլայի եթե Ձեզմե իմանայի որ այդ վարժարանը, որմե բազմաթիվ կարևոր հայ դեմքեր են ելած ամեն ճյուղին մեջ, հիմակ ալ Ձեր ամենաարքայության հովանույն տակ միևնույն մտավորական բարձր միջավայրը կը ներկայացնե: Ծնորհիվ դրությանց հայոց եկեղեցւոյն ճոխ հատույցներու, այդ վարժարանին մեջ բազմաթիվ եղած են աղքատ, որք, ձրիավարժ ուսանողները որոնցմե մին ալ ես եմ եղած:

Կ'ենթադրեմ թե հիմակ ալ այդ վարժարանին դեմքը նույն համակրական նկարագիրն ունի:

Մեկ երկու ամիս հետո Պոսթընի Պաշար օրաթերթին մեջ պիտի երևա Հուշերուս երկրորդ մասը, որ գրեթե ամբողջապես նվիրված է Կեդրոնականեն ունեցած հիշատակներու: Այդ հիշատակները շատ սիրելի են ինձի, բացի մեկեն, որ խորապես լեղի է:

Օրջանավարտ ելնելէ հետո, իմ շատ սիրելի ուսուցիչս, Թովմաս Թերզյան, առանց որ ես իրմե այդպիսի բան մը խնդրած ըլլայի, օր մը ըսավ ինձի թե գացած էր Կեդրոնական՝ խնամակալության միտ ունեցած մեկ օրը, և զիս ջերմորեն գովելէ հետո առաջարկեք էր որ խնամակալությունը որ միլիոնատերներէ կը բաղկանար (Աթիկ էֆ. Ունջյան, Մկրտիչ Երամյան, Երուխան, Արս. էֆ. Նորատունկյան, Անտոն Հաճյան), զիս իր ծախքով դրկեր Փարիզ Ecole Normale, որպէսզի ուսուցչապետ ըլլալու պատրաստվեի, էֆենտիները պատասխանէր էին թե հարկ չկար ավելորդ ծախքերու ենթարկվելու և թե ինչ որ Կեդրոնականին մեջ սորված էի կը բավէր: Թերզյան զայրույթով ինձի պատմեց իր դիմումին այդ տեսակ պատասխան մը տրված ըլլալը: Ես անշուշտ

մեծապես փափաքեք էի Փարիզ գալով գրական հմտությունս զարգացնելու: Տարի մը հետո «Մութ խավեր կամ բամբասանք» թատերգությունս գրեցի, չորս ներկայացում ունեցավ այդ խաղը. (երկու հերա, մինը գիշեր մյուսը... բացօթյա, մեկ Գատըքյու, մինը Իսկյուտար) որմե շահ մնաց 110 օսմանյան ոսկի, հայրս ալ ինձի քիչ մը օգնեց, որով կրցի տարի մը մնալ Փարիզ և ազատ etude-ներ ընել: Այդ մեկ տարին կյանքիս երջանիկ տարին եղավ:

Տարի մը հետո մորից Պոլիս եմ: Կեդրոնական տնօրեն Հարություն Մոստիջյան ինձի հանձնեց գրականությանց պատմության դասերը ինչպես և ֆրանսական գրական պատմության մասնավոր դասընթացը: Երախտագետ պիտի ըլլայի Ձեզի, ամենապատիվ Ս. Հայր, եթե մղեիք Կեդրոնականի տնօրեն պ. Ուլանը այդ վարժարանին այս տարի կամ գալ տարի շրջանավարտ ելլողներին մեկ երկուրը Փարիզ Ecole Normale դրկելու համար հարկ եղածն ընելու: Ձեմ թելադրեք օգնություն մը գտնել որպէսզի շահաբեր մասնագիտություն մը սորվին, ալ հարկ եղած գումարը տրվի, որպէսզի Կեդրոնականի լավագույն աշակերտներն ուսանք լրջորեն պատրաստվին ուսուցչապետի (և գրագետի) դերը գիտակցորեն կատարելու:

Պ. Գևորգ Սարաֆյան որ Ձեր գլխավոր աջակիցն էր երբ Դուք առաջնորդ էիք Հարավային Ամերիկայի Հայոց, Ձեր մեկնելէն հետո, Ձեր որոշումները գործադրեց խղճամտությամբ և անձնվիրությամբ: Իր նամակով հայտնած էր թե 25.000 փիստ հավաքած է արդեն և կը հուսա ի մոտ 30.000-ի հասցնել: Թերևս ալ ավելի մեծ գումարի մը: Ձեմ գիտեք թե 30.000 փիստն ֆրանքով ինչ կընեն: Հավանական է սակայն, որ 30.000 փիստն ավելի հավաքեն: Գեղամ Սողոմոնյանն ալ, որ մորաքրոջս թոռն է, գրեք էր Սարաֆյանին հայտնելու համար թե կը հավանի Պրիզիլի մեջ նույն նպատակին համար հանգանակություն մը բանալ (որպէսզի Roseraire-ի իմ չորրորդ հատորը կարենամ հրատարակել), բայց Սարաֆյան չեմ գիտեր ինչու որևէ պատասխան չի տվեր:

Հարկ եղածը գրեցի թե Սողոմոնյանին և թե Սարաֆյանին:

Ընդունեցեք ամենապատիվ Ս. հայր սրտագին բարեմայությունցս հետ սիրալիք ջերմ բարկներս:

Ա. ՉՈՊԱՆՅԱՆ

Փարիզ

Վեհափառ Տեր(*)

Մեր մեծանուն, սիրելի ու դժբաղդ հայրենակից Կոմիտաս վարդապետի հավաքած և դեռ չտպագրված հայ ժողովրդական և կրոնական եղանակները, ինչպես և իր ձեռագրաց մեջ գտնվող անտիպ աշխատությունները հրատարակելու նպատակով, ստորագրաբար կազմեցինք Միություն մը, պիտի ջանանք կարելի եղածին չափ հանգանակությամբ և այլ ձևերով՝ գոյացնել գումար մը, և ձեռնարկել այդ հրատարակության գործին. մտադիր ենք ոչ միայն ի լույս ընծայել ինչ որ իր ձեռագիրներում մեջ շահեկան է հայ երաժշտության համար, այլև վերստին տպագրել իր դաշնակած երգերու հավաքածուներեն անոնք որ սպառած են և որոնց պետքը զգալի է մեր ու օտար հասարակության համար:

Մեր սիրելի ու տարաբաղդ երաժշտապետին բոլոր ձեռագիրները ինչպես բոլոր գույքերը կը գտնվին Պոլիս, և ինչպես կ'իմանանք՝ Ձեր Վեհափառության կողմէ հրա-

հանգ տրված է որ ստանց Ձեր հրամանին անունը ոչ ոք չդպչի: Կը խնդրեմք Ձեր Վեհափառությունեն որ հաճիք արտոնել Պոլսո Հայոց Ամեն. Պատրիարքին որ այդ գույքերում մեջեն բոլոր ձեռագիրները գտնե և իրկե Միության:

Մեր ընելիք հրատարակությանց վաճառումեն գոյացած հասույթը պիտի միացնենք այն գումարներուն որ հավաքած են հանգանակությամբ, և Կոմիտաս Վարդապետի դարմանման հսկող Մասնախմբի ձեռքով կը հատկացվին այդ նպատակին:

Միությունս արդեն կազմվեցաւ այդ Մասնախմբի նախաձեռնությամբ, և անոր մաս կը կազմեն բոլոր անդամներն այդ մասնախմբին:

Միությունս տարին անգամ մը Ձեր վեհափառության պիտի ուղարկե իր գործունեությանց հաշվեցույցը, և զայն պիտի հրատարակե լրագրաց մեջ:

Հուսալով որ Ձեր Վեհափառությունը իր վստահությամբ և խրախուսանքով պիտի պատվե մեր ձեռնարկը, կը մատչինք ի համբույր Ձեր Ս. աջույն և կը խնդրենք որ ընդունիք մեր որդիական սիրույն ու խորին հարգանաց հավաստիքը:

Ա. ՉՈՊԱՆՅԱՆ

*) Նամակը ուղղված է Տ. Գևորգ Զ Չորեքչան կաթողիկոսին:

